

Historiographical discourse on the conceptual interpretation of Ukraine's "colonial heritage" in the 1920s and 1930s.

Victor M. Danylenko

Institute of the Ukraine History NAS of Ukraine
Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Doctor in History, Professor (Ukraine)
email: wmdan@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5317-3381>

Vasyl I. Marochko

Institute of the Ukraine History NAS of Ukraine
Doctor in History, Professor (Ukraine)
email: marochkovasyl56@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7397-0550>

Abstract.

Relevance. *The colonial status of Ukraine as part of the Russian Empire and Soviet colonial practices in the Ukrainian SSR in the 1920s and 1930s is a minimum – researched historiographical problem. Modern Ukrainian historiography of Soviet neocolonialism is recently being formed. Western political science highlighted the formation and functioning of the totalitarian regime – the "Soviet evil empire". The Ukrainian diaspora actively studied the issue of "colonial exploitation" of Ukraine by Russia. Therefore, we have a significant gap in historiography. The research methodology is determined by the practical task of the article, so its main theoretical approach is the structural and functional analysis of historiographical sources. The purpose of the article is to establish the fact of historiographical interpretation of the concept and phenomenon of "colonial heritage" of Ukraine, i.e. the signs of its colonial position. Scientific novelty discover the combination of historiographical discourse with the identification of conceptual features the study of a scientific problem. Conclusions. A historiographical fact of studying the relations between the "metropolis" (Russia) and the "colony" (Ukraine) in the nineteenth and twentieth centuries has been established. It is noted that in the 1920s. there was a public discussion about the presence of signs of "colonial vestiges" in the system of public administration and in the relations of the union government with the Ukrainian SSR. "Volobuevshchyna" confirmed to the presence of "colonial remnants" in the economic life of Soviet Ukraine, and therefore is the theoretical basis for the study of Soviet colonial practices.*

Keywords: *historiography, assimilation, colony, metropolis, Ukraine, Russia, USSR, Ukrainian SSR, "waveism" (worriedness), "Volobuevshchina".*

Історіографічний дискурс концептуального тлумачення “колоніальної спадщини” України у 20–30-х рр. XX ст.

Віктор Даниленко

Інститут історії України НАН України
член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор (Україна)
email: wmdan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5317-3381>

Василь Марочко

Інститут історії України НАН України
доктор історичних наук, професор (Україна)
email: marochkovasy156@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7397-0550>

Анотація

Актуальність. Колоніальний статус України у складі Російської імперії та радянські колоніальні практики в УСРР 1920–1930-х рр. є малодослідженою історіографічною проблемою. Сучасна українська історіографія радянського неокolonіалізму лише формується. Західна політологія висвітлювала становлення і функціонування тоталітарного режиму – радянської «імперії зла». Українська діаспора активно вивчала питання «колоніального визиску» України з боку Росії. Отже, маємо значну прогалину в історіографії. **Методологія дослідження** зумовлена прикладним завданням статті, тому її основним теоретичним підходом є структурно-функціональний аналіз історіографічних джерел. **Метою статті** є встановлення факту історіографічної інтерпретації поняття і явища «колоніальна спадщина» України, тобто ознаки її колоніального становища. **Наукова новизна** полягає у поєднанні історіографічного дискурсу з виявленням концептуальних особливостей дослідження наукової проблеми. **Висновки.** Встановлено історіографічний факт вивчення відносин «метрополії» (Росії) і «колонії» (України) у XIX–XX ст. Зазначено, що у 1920-х рр. відбулася публічна дискусія стосовно наявності ознак «колоніальних пережитків» у системі державного управління та у відносинах союзного уряду з УСРР. «Волобуєщина» засвідчила наявність «колоніальних пережитків» в економічному житті радянської України, відтак є теоретичною основою вивчення радянських колоніальних практик.

Ключові слова: історіографія, асиміляція, колонія, метрополія, Україна, Росія, СРСР, УСРР, «хвилювизм», «волобуєщина».

Постановка проблеми. Науково-історичне дослідження колоніального становища українських земель у складі Австро-Угорської, Російської імперії та СРСР є інноваційним. В історіографічному сенсі – революційним, тому що нівелює усталену на Заході теорію тоталітаризму стосовно вивчення радянської політичної історії. Вона висвітлювала форму політичного режиму, систему правління, наслідки більшовицького терору, але не тип відносин між центром (структурно-функціональна метрополія – В. Д., В. М.) і провінцією (місцеві органи влади, соціум). Науково-теоретичне тлумачення проблеми передбачає виявлення історіографічних джерел та встановлення концептуальних підходів, пошук оптимальних основ системного дослідження.

Концептуальний дискурс означає наявність усталеної інтерпретації базових ознак колоніального статусу України. У нашому випадку поняття «колоніальна спадщина» запозичене зі статті Михайла Волобуєва (Волобуєв, 1928а, с. 46–71). Поєднавши історіографічний аналіз з елементами конкретного науково-історичного виявлення подій та явищ, маємо наявність ознак колоніального становища України у XIX та «колоніальні пережитки» у 1920–1930-х рр. XX ст.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Джерелами історіографічного дослідження є статті, монографії, матеріали конференцій і методологічних семінарів, публічної дискусії кінця 20-х рр. Кількість праць свідчить про інтенсивність вивчення відносин між класичними метрополіями і їхніми колоніями. Але не вони є предметом нашого наукового пошуку, а стосунки між частинами єдиного соціально-економічного та суспільно-політичного цілого – структурно-функціональної метрополії з її підлеглими окраїнами (провінціями). Українські землі (так звані «Південно-Західний край», «Малоросія», «Новоросія») перебували у складі Російської імперії, але перебували у протистоянні та перманентній боротьбі за національну незалежність. Російський історик Михайло Покровський, не будучи ще «марксистом», розмірковував над двома типами колонізації України: «асиміляцією» з метою протистояння польському впливу; примусовим захопленням українських теренів «під московське панування» (Покровський, 1899,

с. 26). Визначальною була не форма правління (станови монархія, імперія, конституційна монархія тощо), а тип відносин між метрополією і поневоленою провінцією. Відносини Великої Британії з її «заморськими колоніями» (Америкою, Індією) – форми колоніальної залежності українських земель. Внутрішня колонізація мала притаманну їй структурно-функціональну специфіку соціально-економічного визиску та поневолення. Уже згаданий Покровський вважав, що Григорій Потьомкін «допоміг колонізувати Новоросію», але не просто приєднати території, а створити систему економічного і соціального поневолення, якою виявилася «адміністрація кріпосного типу». Вона забезпечувала виробництво зерна, цукру, конопель, льону, тобто перетворила сільське господарство на сировинний придаток імперії. Зростання ринкового попиту на них лише посилювало «кріпосницькі тенденції». Отже, кріпосна система постає своєрідною аналогією колоніального поневолення підлеглих народів імперії. Вона вирізнялася від рабства у класичних колоніях Америки та Африки, але мала ознаки колоніального становища провінції.

Наявність функціональних ознак колоніального статусу України у складі Російської імперії підкреслював історик Михайло Слабченко, досліджуючи народне господарство України (Слабченко, 1929). Він вважав його сировинним придатком російської промисловості, а сільське господарство – «житницею» Росії. Сучасні історичні дослідження підтверджують ключову тезу ученого про «поступове переростання України в економічну колонію Росії» (Водотика, 1998, с. 45).

Не оминув зазначеної проблеми і відомий український історик Михайло Грушевський, який вивчав спільні та відмінні ознаки «державної народності і поневоленої» (Грушевський, 1907, с. V). Навіщо імперія забороняла українську мову, переслідувала культуру, позбавляла історії, адже поляки у XIX ст. не становили загрози. За таких обставин асиміляція, яку здійснювала царська Росія в Україні, означала умотивовану колонізацію краю. Протистояння російського колоніального режиму та українців тривало від XVII ст. Досліджуючи його форми і динаміку, М. Грушевський використав теоретичні узагальнення подій та явищ: «загальноімперська адміністрація», «єдина і неподільна Росія», «Російська імперія», «тюрма народів», «імперія народів», «шовіністичний націоналізм», «бюрократичний централізм», «упокорення народів» тощо (Грушевський, 1907, с. 57, 59). Усі вони засвідчують «шовіністичний» тип відносин метрополії з провінціями (колоніями). Визначення «імперія народів» і «тюрма народів» стосувалися не форми адміністративно-політичного правління, а їх колоніального поневолення. Його функціональними ознаками постають: соціально-економічна експлуатація сировинних ресурсів України, русифікація духовного життя українського соціуму, перетворення території на військово-стратегічний плацдарм захоплення сусідніх країн тощо. Професор М. Грушевський органічно поєднав форму політичного правління з її системним втіленням, тобто підкоренням народів. Використані ним терміни розкривають колоніальний статус українських теренів: «провінція», «асиміляція», «політика придушення і викорінення», «експлуатація економічних і культурних сил народності задля збагачення чужого державного ладу», «позбавлення самостійної державності», «придушення автономії», «форми економічної експлуатації одних областей іншими» тощо. Вони є парними категоріями його концептуального тлумачення колоніального поневолення України у складі Російської імперії. Ключові фрази «експлуатація провінції у межах однієї держави» та «колонія», на нашу думку, не були випадковими для М. Грушевського, а цілком закономірними для автора «Історії України-Руси».

«Загальноімперська адміністрація» зникла у 1917 р., але залишилась політична амбіція «єдиної і неподільної» імперії нового типу. Для початку у формі «федерації» так званих соціалістичних держав, тобто колишніх національних окраїн (провінцій), а згодом «непорушного» СРСР. Метрополія, як особливий тип матерії, не зникла, а лише змінила форму свого функціонування. Ось така суперечлива динаміка соціально-політичних відносин метрополії і колонії.

Науково-пізнавальне значення концепції М. Грушевського, яку він виклав на початку XX ст., полягає у діалектично-історичному поєднанні явища «колонізації» (освоєння територій, розширення кордонів імперії) з колоніальним покріпаченням народів (військова окупація, колоніальна адміністрація, економічно-сировинний визиск ресурсів тощо). Московіти, на переконання М. Грушевського, постійно зазіхали на «колишні провінції Київської держави, як на сферу своїх інтересів», осівши на болотах «волзько-окського басейну». Шовіністичний експансіонізм став для них своєрідним «державним спортом» з метою «немилосердного пограбування» захоплених територій. Російсько-імперський експансіонізм відбувся «у стилі американських конкістадорів, які не переслідували ніякої більш глибокої мети, крім пограбування мирного тубільного населення у формі збирання данини, і ці «колонії» входять до складу держави лише завдяки відсутності будь-яких виразних природних кордонів на умовах сусідства» (Грушевський, 1907, с. 57). Доволі вичерпна характеристика колоніального становища, якого не оминула і Україна, яку колонізатори називали «Малоросією».

Історику М. Грушевському не раз доводилося дискутувати з російськими колегами. Його «Історія України-Руси» пересипана цитатами праць російських істориків. Поняття «нація» і «державна», на переконання ученого, більшістю «великоруської інтелігенції» сприймалися своєрідно: мовляв, навіщо представникам «не-державної народності» прагнути політичної незалежності для власного національного розвитку, адже вона матиме сприятливі умови розвиватися подібно державній нації (Грушевський, 1907, с. 61).

Радянська історіографія, якщо не брати до уваги статті Михайла Волобуєва та Андрія Річицького (Річицький, 1928, с. 48–93), уникала вивчення ознак колоніальної залежності колишніх радянських республік у складі СРСР. Українська діаспора в особі її інтелектуальної еліти активно досліджувала колоніальний визиск України. Системне дослідження продемонстрував Костянтин Кононенко у монографічних працях англійською та українською мовами (Кононенко, 1958; Кононенко, 1960; Кононенко, 1965), Дмитро Соловей (Соловей, 1959). К. Кононенко опирався на статті М. Волобуєва, аналізував радянську статистику, яку добре знав, адже працював у кооперативних і радянських органах УСРР 1920-х рр.

Сучасна українська історична наука та політологія починає освоювати означену проблематику, поєднуючи історію колоніального минулого з неокolonіальними викликами агресивного і глобального світу. Теоретично-методологічне значення має монографія Івана Розпутенка про неокolonіальну загрозу в Україні (Розпутенко, 2014). Геноцидні війни проти України постають у монографії Миколи Дорошко (Дорошко, 2023), також він простежує тернистий шлях від колонії «європейського» типу до суб'єкта міжнародних відносин (Дорошко, 2025).

Метою нашого дослідження є встановлення історіографічного факту «колоніальних студій», тобто виявлення «попередників», їхні концептуальні підходи і фактологічні пріоритети. Колоніальна проблематика, якщо брати до уваги історію класичних взаємин метрополій і колоній, загалом висвітлена. Актуальною лишається проблема «колоніальної провини» колишніх метрополій, але не для всіх. Колоніальний статус України у складі імперій якось розчинився у суто національних питаннях (мова, культура тощо), а історичний тип відносин між ними залишився на інтелектуальному узбіччі.

Виклад основного матеріалу. На уламках Російської імперії виникли самостійні національні держави – Польща, Фінляндія. Розпад імперій, до складу яких входили українські землі, супроводжувався формуванням української державності – ЗУНР, УНР. Історичний прецедент становлення і функціонування УНР достатньо вивчений, хоча лишається кілька важливих аспектів: радянська окупація і колоніальне поневолення України. Протистояння з більшовицькою Росією мало усі ознаки національно-визвольної війни, відтак антиколоніальної за змістом і формою. Революційно-визвольна війна у її більшовицькому тлумаченні набула ознак громадянської, заповнивши радянську історіографію, а також частину західної політологічної думки.

Політичного альянсу між українськими соціалістичними партіями, українськими та російськими більшовиками, не дивлячись на ідеологічну подібність програм і теорій, не сталося, але «федералістські» тенденції спостерігалися. Тактично більшовики визнали самостійність України після Берестейської угоди 1918 р., але не полишали нагоди її повалення та встановлення радянського окупаційного режиму. Східні терени перебували під постійною окупацією та інтенсивною більшовизацією. Одночасно протистояли одна одній кілька військово-політичних сил: УНР і радянська Росія (зокрема, її сателіти в Україні – «п'ятаковщина», українські більшовики); УНР і прихильники «єдиної та неподільної Росії» в особі армії Антона Денікіна з усіма її реставраційними намірами. Вони не приховували свого ворожого ставлення до України і прагнення поневолити її.

Для нашого дослідження актуальною є проблема військово-політичної окупації України та ідеологічної експансії більшовизму на її теренах. Загроза реставрації колоніального статусу надходила від імперських сил, а новітня форма колоніального поневолення від більшовицького режиму. Обидві були цілком реальні. Політичне керівництво УНР, як законний представник української влади, усвідомлювало історичні виклики. Голова Директорії УНР Володимир Винниченко у січні 1919 р. висловив «занепокоєння» стосовно просування російських військ територією України, адресоване Григорію Чичеріну. «Директорія, – наголошував він, – ясно бачить мету уряду Народніх Комісарів: йому необхідно за допомогою цих «большевицьких совітів» захопити багату хлібом, вугіллям та іншими продуктами Україну, а також зробити її своєю колонією, якою вона була майже три століття під владою російських царів та всіх російських імперіалістів» (Винниченко, 1920, с. 216). Директорія, а до її складу належав і Симон Петлюра, вимагали від Москви «негайно вивести своє військо з території України». Лише після цього погоджувалася на мирні перемовини. Відповідь Чичеріна була зухвалою і витіювато брехливою: «ви не можете не знати, що серед українського совітського війська, яке бореться проти вас, нема ані китайців, ані мадьяр, ані латишів» (Винниченко, с. 218). Він виклав токсичну

ідеологему російського більшовизму про «конфлікт» між українцями, про громадянську війну за владу, яка на десятиліття проникне до радянської історіографії. Виявляється, що з УНР воювали «большевицькі настроєні селяни» під «гаслами совітської влади», тобто була «горожанська війна» робітників і селян з «українською буржуазією». Російська агресія Муравйових, П'ятакових проти України видавалася за внутрішню контрреволюцію, громадянську війну. Так само розпочиналася агресивна війна РФ проти України у 2014 р., яка набула відвертих ознак колоніальної експансії у лютому 2022 р.

Коментуючи обставини з'їзду раднаргоспів у Москві 25 травня – 4 червня 1918 р., Винниченко порівняв декларативне визнання незалежності України з прагненням її «приєднання» до Росії. Делегати зібрання наголошували на необхідності збереження статусу колишнього сировинного придатку Великоросії, адже «Юг Росії» (Україна) давав 92 % цукру, 65 % чавуну, 77 % вугілля, 55 % пшениці, 28 % жита, 20 % вівса, 26 % ячменю (Винниченко, с. 331). Тому більшовики вважали Україну «вугільним басейном» і «житницею» радянської Росії, основним джерелом зернового експорту. Винниченко, який припускався чимало політичних помилок, але вбачав у доморощеній «п'ятаковщині» агресивно-системну сутність радянського імперіалізму: «застаріле, мстливе, націоналістичне почуття пануючої нації, й під виглядом рятування революції, інтернаціоналізму й тому подібних хороших і справедливих ідей провадила стару, царську й чорносотенно-протофісовську русифікацію та нищення української національності» (Винниченко, с. 337). Доволі складна соціолінгвістична конструкція українського політика і письменника, але колоніальна та імперська складові більшовизму цілком очевидні.

У 1919 р. М. Грушевський покинув Україну, опинившись на еміграції в Австрії та Чехословаччині одночасно. Він не полишав політичної боротьби за визволення України, але переважно гострим пером та гуртуванням довкола облудної соціалістичної ідеї. Зберегли пізнавальну актуальність його думки стосовно демократичного оновлення Росії, висловлені ним на початку ХХ ст. Історик писав тоді, що «Росія – імперія народів» зможе розвиватися «вільно та успішно» за однієї умови, якщо буде забезпечено «вільне і необмежене існування та розвиток її складових частин – її народів» (Грушевський, 1907, с. 111). На час його перебування у Європі, тобто у 1919–1923 рр., народи колишньої Російської імперії боролися за свою незалежність проти більшовиків.

Формально радянська Україна мала ознаки держави: республіканський уряд, законодавчий орган – ВУЦВК, українізація апарату, системи освіти, державний і місцевий бюджети, уніфікована символіка. УСРР була формальним суб'єктом міжнародних відносин до 1923 р., мала зовнішню торгівлю (Даниленко О. В., 2011). Однак у роки так званого «об'єднавчого руху» до складу СРСР склалася система колоніальної залежності за принципом відносин «центр» (структурно-функціональна метрополія) і республіка (провінція). Політична парадигма «центр-субцентр», яка висвітлена в історіографії (Васильєв, 2014), розкриває суперечливий тип політично-адміністративних та економічних відносин між ними. Колоніальне ставлення РСФРР до УСРР постає у монографії Владлени Сокирської про відносини між радянськими республіками у 1920-х рр. (Сокирська, 2017).

Ключові слова «український сепаратизм», «самостійність», «єдине загальносоюзне відомство» зустрічалися у статті колишнього українського соціаліста Григорія Гринька, який у 20-х рр. очолював наркомат освіти та Держплан УСРР (Гринько, 1926). Її поява співпадає у часі з «Листами до братів-хліборобів» українського соціолога та політичного діяча В'ячеслава Липинського. Він першим порушив питання стосовно одночасного протистояння колоніальним викликам, закликав до «державного унезалежнення України як від Варшавської так і від Московської метрополії» (Липинський, 1926, с. XIII). Для нього поняття «нація» і «держава» тотожні, тому «кликати метрополії проти власних земляків» вважав ганебним вчинком. Очевидно, йшлося про військовий союз Петлюри з Юзефом Пілсудським. Етнічний поляк Липинський виступав проти подібного аншлюсу. Теоретично-методологічне значення його думок та висновків дуже важливе, тому що він актуалізував саму проблему міждержавних відносин колоніального типу. Його фраза «колонія єсть колонія» повчальна, яка закликає до перегляду політичної історії України, її статусу. Учений і політик прагнув політичної і культурної незалежності України, припинення «її колоніального розкладу, прямого наслідку залежності од московської і варшавської метрополії» (Липинський, с. XX, XXXVII). Доволі актуальна оцінка, якщо врахувати наслідки Ризького мирного договору 1921 р. і втрати українських теренів.

Протистояння обом метрополіям, до якого закликав Липинський у 1926 р., чимось нагадувало світоглядну і культурно-мистецьку позицію М. Хвильового стосовно ментальної орієнтації на Європу і подалі від Москви. За таких обставин «хвильовизм», якого більшовики визнали національним ухилом, виявився концентрованим антиподом радянських колоніальних практик у царині мистецтва, літератури.

Стаття М. Волобуєва 1928 р., хоч і мала посилання на джерела, але вона виходила за рамки історіографічного дискурсу. Його фрази «колоніальна спадщина» і «колоніальні

пережитки» пролунали тоді гучним камертоном, торкнувшись напружених струн політики та інтелектуального простору. Її поява не була випадковістю, а швидше закономірним викликом «колоніальним пережиткам» у повсякденних стосунках республіканських органів влади з союзними. Публічна дискусія на сторінках «Більшовика України» з проблем колоніального становища радянської України у складі СРСР – не випадковість, а упереджений випад республіканської номенклатури. На цю обставину історики звертали увагу ще у 1992 р. (Даниленко, В., Касьянов, Г., Кульчицький С., 1992). Маловідомий співробітник Українського науково-дослідного інституту педагогіки раптом стає помітною фігурою республіканського рівня через публікацію «скандальної» статті. Встановивши історичний факт колоніального становища України у складі Російської імперії, М. Волобуєв органічно вплітає термінологію «метрополія» і «колонія» у повсякденні практики державного правління в УСРР, вказує на конкретні ознаки «колоніальних пережитків». Він першим наважився показати спільні і відмінні риси між «колонією європейського типу» (Польща, Фінляндія, Україна) і колоніями «азіатського типу» (Закавказзя, Середня Азія, автономні області Росії). Між центром і республікою не було видимих ознак нерівноправних відносин подібно класичним взаєминам метрополії з провінціями. Вони проглядалися у структурно-функціональних повноваженнях союзних та республіканських наркоматах, у зверхньому ставленні союзної номенклатури до республіканської, а також у нерівноправних економічних відносинах. У 1926 р. Гринько писав про «народногосподарське ціле» України, засуджував тлумачення її «Півднем Росії». Актуалізація «національної економіки» з самодіяльним статусом визначала колективну позицію українських управлінців. «Волобуєвщина» викирила проблему напівколоніального становища України у складі СРСР, продемонструвала ознаки структурно-функціональної метрополії в особі ВРНГ СРСР, союзного уряду загалом.

Чиновники союзних установ не позбулися у їхніх головах ментально-географічних карт колишньої імперії. Ніхто, на переконання Волобуєва, не брав до уваги «історичні особливості українського господарства і, що найголовніше, своєрідні способи ліквідації колоніальної політики щодо України (своєрідні проти інших колоній)» (Волобуєв, 1928b, с. 54). Статус сировинного придатку метрополії лишався: з 26 запланованих у СРСР заводів на Україну виділили три. Союзні планово-економічні органи проігнорували «національну єдність господарських теренів» у їх «мовно-культурній єдності» тому, що орієнтувалися на «абсолютну автаркію СРСР» (Волобуєв, 1928a, с. 47). Вони уникали самої назви Україна, натомість охоче використовували терміни: «Південь», «Південний район», «Південно-Західний», «Південний гірничо-промисловий», інколи «Південь Європейської Росії». У подібних практиках просочувалися ознаки «колоніальних пережитків», тобто імперської символіки колоніального типу. Він слушно наголошував, що «справа не в термінології, а в її методологічній основі» (Волобуєв, 1928a, с. 48). Навіть його опонент Андрій Річицький помітив у цьому «зневажання почуття самоповаги гнобленої раніше нації» через ігнорування терміну «Україна», використання повсюдно «Юг России», «Югосталь», «Южная железная дорога» (Річицький, 1928, с. 75). Його обурювала наявність «колоніальної спадщини» в УСРР. «Ці пережитки колишнього гнобительства України в старих назвах і невизнання її, як нації, – зазначав він, – ігнорування її ім'я живуть ще не тільки в термінології, але й у тенденціях шовіністично-російських елементів союзного радянського апарату й спеціє економічного будівництва трактувати УСРР, як провінцію, як південь СРСР, а самий факт утворення союзу тлумачити собі, як відновлення єдиної Росії» (Річицький, 1928, с. 75). Доволі категоричний висновок, який передає весь концептуальний задум публічної дискусії на сторінках друкованого органу ЦК КП(б)У. Визнання «союзного радянського апарату» послідовником «великодержавницької методології районування» розкривало колоніальні практики і наміри Москви. До старорежимних чиновників належав голова Технічної ради Дніпрогесу Іван Александров, який «розглядає Москву, як збирача руських земель, що для неї національне розмежування й існування національних республік – це тільки неприємна «перекройка» (Річицький, 1928, с. 76). Отже, публічна дискусія торкнулася проблем «колоніальних пережитків» у відносинах між новоявленою метрополією в особі союзних відомств і підневільною провінцією – радянською Україною. Виголошені думки та судження мали змінити колоніальне ставлення і «політику Союзу проти України» (Річицький, 1928, с. 77).

Історичні за змістом, політологічні за формою і номенклатурні за авторством статті, – виявилися оперативним сигналом для союзного керівництва. Положення статей мають важливе теоретично-методологічне значення для системного дослідження радянських колоніальних практик у ХХ ст. Достатньо визначень «колоніальна імперія» і «колоніальна політика», не кажучи про решту понять, щоб сприймати їх як базову концепцію.

Висновки. Отже, маємо дві теоретичні позиції: наявність історіографічного факту колоніальних студій та концептуальних інтерпретацій «колоніальної спадщини» і «колоніальних пережитків» в УСРР 1920-х рр. Вони засвідчують наявність радянських колоніальних практик по відношенню до України. Історіографічний аналіз літератури переконливо доводить факт

існування колоніального становища України у складі Російської імперії. Визначення на кшталт «пережитки великодержавного шовінізму – спадщини від колишньої колоніальної імперії, що лишилися в радянському державному апараті» (фраза А. Річицького), а також термінологія: «колонія західноєвропейського фінансового капіталу», «колоніальна політика царату душила Україну політично», «однобокий додаток до російської економіки», «подвійна колонія», – взаємодоповнювали одне одного. Визнання учасниками дискусії наявності «спадщини від колишньої колоніальної імперії» лише посилює методологічні основи науково-історичного дослідження колоніального статусу УСРР у складі СРСР.

У фразі «значення російського феодално-бюрократичного імперіалізму і західноєвропейського капіталу за розподіл грабунку» постає універсальний концепт сучасного структурно-функціонального неокolonіалізму. М. Волобуєв наголошував, що «проблема колоніальності в розумінні розвитку продукційних сил перед нею не стоїть», а швидше у протилежному – у спрямуванні «на користь економіки метрополії» (Волобуєв, 1928а, с. 63). Подібну обставину виокремив й А. Річицький, зазначивши, що Україна перед Першою світовою війною «перетворилася з колонії московського промислового капіталу (ринок для збуту товарів і джерело сировини) в новітню колонію імперіалістичної доби (місце вкладання капіталу, в колонію європейського (франко-бельгійського насамперед) фінансового капіталу» (Річицький, 1928, с. 93). Отже, маємо розлогу і змістовну класифікацію історичних форм колоніальної залежності України.

Теоретичні узагальнення М. Волобуєва мають важливу концептуальну складову для системного вивчення радянських колоніальних практик, а насправді – неокolonіалізму по відношенню до республік. Сприйняття України «Півднем Росії» і «провінцією», а не «історично оформленим національно-господарським організмом» засвідчувало дію з наміром її колоніального поневолення. Вони проявлялися у наступному: в адаптації до УСРР «критерію поділу праці в межах колишньої Росії», не надання Україні «права й можливості» справжнього самостійного управління «всім народнім господарством без винятку», скасування рівноправного «порядку керівництва промисловістю», збереження за союзним Держпланом лише «загально-державних функцій», передавши управлінські повноваження українським республіканським органам, унеможливлення значного вилучення з України прибутків, дозволити ВУЦВКу остаточно ухвалювати державний бюджет УСРР, перегляд планів індустріалізації, відхиливши «тенденцію розглядати руську економіку, як пануючу» тощо. Такими мали бути відносини «центру» і «субцентру», а не колоніальними.

Економічний та адміністративний блок був ключовим для дискусії кінця 1920-х рр., але її учасники переймалися і проблемами духовного розвитку. Окреслено базове положення про взаємодію економіки і національної культури. М. Волобуєв концептуально визначив суть національної ідеї: «ліквідація «провінціального становища» нашої мови, нашої літератури, нашої культури взагалі буде наслідком забезпечення Україні нестримного розвитку продукційних сил, забезпечення її становища оформленого, остаточного відмовлення розглядати її, як просту суму районів єдиної економіки» (Волобуєв, 1928b, с. 62). Справді національно-центрична позиція, яка полягає у збалансованому поєднанні економіки і духовного розвитку нації. Револьюційний романтик М. Хвильовий був категоричнішим у вимогах, закликаючи до «негайної дерусифікації пролетаріату» в Україні, дистанціювання української культури і суспільства від російської культури і Москви взагалі, орієнтації на «психологічну Європу» (Шаповал, Панченко, 2009, с. 13). Ось така програма системної деколонізації, яку заклали учасники дискусій про економіку та культуру України другої половини 1920-х рр. Памфлети Хвильового висміювали залишки ментальності від російського колоніалізму, особливо серед «московських задрипанок» – партійної номенклатури. Його «Україна і Малоросія» є ключовим у ментально-світоглядній концепції письменника, який засвідчував необхідність відмежування українського соціуму від «колоніальної спадщини» та обіймів радянської метрополії.

Джерела та література:

- Васильєв, В.** (2014). Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938). Київ: Інститут історії України НАН України, 376 с.
- Винниченко, В.** (1920). Відродження нації. Частина III. Київ-Відень, 542 с.
- Водотика, С.** (1998). Академік Михайло Єлисейович Слабченко. Нарис життя та творчості. Київ-Херсон, 213 с.
- Волобуєв, Мих.** (1928а). До проблеми української економіки. *Більшовик України*, 2, 46–71.
- Волобуєв, Мих.** (1928b). До проблеми української економіки. *Більшовик України*, 3, 42–63.
- Гринько, Гр.** (1926). Плановые проблемы украинской экономики. *Плановое хозяйство*, 6, 168–181.
- Грушевский, Мих.** (1907). Освобождение России и украинский вопрос. Статьи и заметки. СПб, 296 с.

- Даниленко, В., Касьянов, Г., Кульчицький С.** (1992). Сталінізм на Україні. 20–30-ті роки. Київ: Либідь, 342 с.
- Даниленко, О.В.** (2011). Відносини Української СРСР з європейськими країнами (1920-ті роки): монографія. Київ, 354 с.
- Дорошко, М.** (2023). Геноцидні війни Леніна-Сталіна-Путіна в Україні. Київ: Ніка-Центр, 272 с.
- Дорошко, М.** (2025). Тернистий шлях України від колонії «європейського» типу до суб'єкта міжнародних відносин. Київ: Ніка-Центр, 200 с.
- Кононенко, К.** (1958). *Ukraine and Russia. A History of the Economic Relations Between Ukraine and Russia 1654–1917.* Wisconsin: The Marquette University Press, 257 p.
- Кононенко, К.** (1960). Колоніальний визиск – основа совєцької індустріалізації. Нью-Йорк, 69 с.
- Кононенко, К.** (1965). Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї. 1917–1960. Мюнхен, 604 с.
- Липинський, В.** (1995). Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Київ-Філадельфія, 470 с.
- Покровский, М.** (1899). *Русская история с древнейших времен. Борьба за Украину. Часть 2.* СПб, с. 24–26.
- Річицький, Андрій** (1928). До проблеми ліквідації пережитків колоніальності та націоналізму. *Більшовик України*. 2, 48–93.
- Розпутенко, Іван.** (2014). Третє тисячоліття – Україна і неокolonіалізм. Київ: «К.І.С.», 336 с.
- Слабченко, М.** (1929). Організація народного господарства України від Хмельниччини до світової війни. Вип. 2. Том. V. Київ: ВУАН, 252 с.
- Сокирська, В.** (2017). Відносини між РСФРР і УСРР (1919–1929): політично-економічний та адміністративно-територіальний дискурс: монографія. Умань: Вид-во Сочінський М. М. 568 с.
- Соловей, Д.** (1959). Україна в системі советського колоніалізму. Мюнхен, 198 с.
- Шаповал, Ю., Панченко, В.** (Упоряд). (2009). Полювання на «Вальдшнепа». Розсекречений Микола Хвильовий. Київ: Темпора, 296 с.

References:

- Danylenko, O.V.** (2011). Relations of the Ukrainian USSR with European countries (1920s). Kyiv, 354 s. [in Ukrainian].
- Danylenko, V. Kas'janov, H., Kul'chyz'kyi S.** (1992). Stalinism in Ukraine. 20s – 30s. Kyiv: Lybid', 342 s. [in Ukrainian].
- Doroshko, M.** (2023). The Genocide Wars of Lenin-Stalin-Putin in Ukraine. Kyiv: Nika-Zentr, 272 s. [in Ukrainian].
- Doroshko, M.** (2025). Ukraine's thorny path from a "European"-type colony to a subject of international relations. Kyiv: Nika-Zentr, 200 s. [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M.** (1907). The liberation of Russia and the Ukrainian question. Articles and notes. SPb, 296 s. [in Russian].
- Hryn'ko, H.** (1926). Plan problems of the Ukrainian economy. *Planovoe khozyaystvo*, 6, s. 168–181. [in Ukrainian].
- Kononenko, K.** (1958). *Ukraine and Russia. A History of the economic Relations between Ukraine and Russia 1654–1917.* Wisconsin: The Marquette University Press. 257 p.
- Kononenko, K.** (1960). Colonial exploitation is the basis of Soviet industrialization. New York: Prolog, 69 s. [in Ukrainian].
- Kononenko, K.** (1965). Ukraine and Russia. Socio-economic foundations of the Ukrainian national idea. Myunkhen, 604 s. [in Ukrainian].
- Lypyn's'kyi, V.** (1995). Letters to the brother farmers. On the idea and organization of Ukrainian monarchism. Kyiv-Philadel'phiya, 470 s. [in Ukrainian].
- Pokrovskiy, M.** (1899). Russian history since ancient times. Struggle for Ukraine. Chast' 2. CPb. [in Russian].
- Rosputenko, I.** (2014). The Third Millennium – Ukraine and Neocolonialism. Kyiv: K.I.S., 356 s. [in Ukrainian].
- Rychyz'kyi, A.** (1928). On the problem of eliminating the remnants of colonialism and nationalism. *Bil'shovyk Ukrainy*. 2, 48–93. [in Ukrainian].
- Shapoval, Yu., Panchenko, V.** (Editors). (2009). Hunting for the Woodcock. Declassified Mykola Khvylovy. Kyiv: Tempora, 296 p. [in Ukrainian].
- Slabchenko, V.** (1929). Organization of the National Economy of Ukraine from Khmelnytsky to the World War. Vyp. 2. Kyiv: VUAN, 252 s. [in Ukrainian].
- Sokyr's'ka, V.** (2017). Relations between the RSFSR and the Ukrainian SSR (1919–1929 pp.): political-economic and administrative-territorial discourse: monograph. Uman'; Vydav. Sochins'kyi M. M., 568 s. [in Ukrainian].

-
- Soloveyi, D.** (1959). Ukraine in the system of Soviet colonialism. Myunkhen, 198 s. [in Ukrainian].
- Vasyl'ev, V.** (2014). Political leadership of the Ukrainian SSR and the USSR: dynamics of relations between the center and subcenter of power (1917–1938). Kyiv: In-t istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, 376 s. [in Ukrainian].
- Vodotyka, S.** (1998). Academician Mykhailo Yelyseyovich Slabchenko. A sketch of his life and work. Kyiv-Kherson, 213 s. [in Ukrainian].
- Volobuyev, M.** (1928a). To the problem of the Ukrainian economy. Bil'shovyk Ukrainy. 2, 46–71. [in Ukrainian].
- Volobuyev, M.** (1928b). To the problem of the Ukrainian economy. Bil'shovyk Ukrainy. 3, 42–63. [in Ukrainian].
- Vynnychenko, V.** (1920). The revival of the nation. Chast. III. Kyiv-Viden', 542 s. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 12.12.2025

Схвалено до друку / Accepted: 15.02.2026